

Spis treści

Ks. SŁAWOMIR H. ZARĘBA, Ks. ARTUR WYSOCKI	
Wprowadzenie.....	9

I. Być chrześcijaninem dziś – w gospodarce, społeczeństwie i polityce

Ks. HENRYK SKOROWSKI SDB	
Zaangażowanie chrześcijan w życie społeczne.....	25
Wstęp	25
1. Aktywność społeczna konsekwencją wiary.....	26
2. Pojęcie zaangażowania społecznego	30
3. Płaszczyzny zaangażowania społecznego	33
Uwagi końcowe	37
Ks. JANUSZ WĘGRZECKI	
Społeczna troska Kościoła o dobro wspólne w aspekcie prawa do wolności publicznego głoszenia norm etyki uniwersalistycznej.....	39
Ks. JAROSŁAW KORAL	
Solidarność jako podstawa dobroczynności.....	55
O. MARCIN LISAK OP	
Pius XI a papież poprzedniego stulecia: kwestia wolności religijnej	71
1. Odrzucenie „nieograniczonej” wolności sumienia i wolności religijnej	72
2. Nauczanie Piusa XI a perspektywa totalitaryzmu	78
Wnioski.....	91

II. Chrześcijanin jako przedsiębiorca i innowator

Ks. SŁAWOMIR H. ZARĘBA

Personalistyczna wizja przedsiębiorstwa jako przestrzeni zaangażowania i współdecydowania	99
Podsumowanie.....	122

Ks. JANUSZ WIŚNIEWSKI

Etos chrześcijańskiego przedsiębiorcy.....	125
--	-----

AGNIESZKA ŁUKASIEWICZ-KAMIŃSKA

CSR 2.0 – zmiany w koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu.....	139
Wstęp	139
1. Koncepcja CSR.....	140
2. Potrzeba zmian w koncepcji CSR	142
3. CSR 2.0 jako nowa filozofia prowadzenia biznesu	143
Zakończenie.....	154

MICHAŁ A. MICHAŁSKI

Chrześcijanie a tworzenie wspaniałych organizacji. Jima Collinsa badania „wielkich organizacji” w świetle katolickiej nauki społecznej.....	157
Wprowadzenie	157
1. Od dobrego do wielkiego	159
2. Zbieżność koncepcji „Od dobrego do wielkiego” ze wskaza- niami katolickiej nauki społecznej (KNS)	165
Podsumowanie.....	171

III. Chrześcijanin wobec dylematów rynku pracy

ANNA POTASIŃSKA

Przekształcenia współczesnego rynku pracy a koncepcja pracy w katolickiej nauce społecznej.....	175
--	-----

MARCIN CHOCZYŃSKI

Kształtowanie etosu pracy w perspektywie katolickiej nauki społecznej.....	189
1. Wprowadzenie: KNS a socjologia w kwestii pracy	189

2. Istota etosu pracowniczego.....	193
3. Nauczanie społeczne Kościoła w kwestii pracy ludzkiej.....	197
4. Praca jako główny wątek papieskich encyklik społecznych.....	203
Podsumowanie.....	211
ELŻBIETA BOJANOWSKA	
Rozważania nad pojęciem pracy i płacy w świetle nauczania Kościola.....	215
MARTYNA KAWIŃSKA	
Człowiek w perspektywie pracy a rozwój wolontariatu pracowniczego.....	231
Wstęp.....	231
1. O pracy ludzkiej według Jana Pawła II.....	232
2. Pomoc potrzebującym a praca charytatywna w katolickiej nauce społecznej.....	235
3. Idea wolontariatu.....	240
4. Wolontariat pracowniczy w Polsce i na świecie.....	244
Podsumowanie.....	250
IV. Demokratyczna partycypacja i obywatelskość jako wymiary życia chrześcijańskiego	
MARCIN ZARZECKI	
Religia obywatelska i mistyka polityczna – legitymizacja życia publicznego.....	255
EWA MISZCZAK	
Postawy obywatelskie współczesnych katolików w Polsce – postu- laty a realizacja.....	281
Wstęp.....	281
1. Czym jest postawa obywatelska?.....	283
2. Chrześcijańska koncepcja kształtowania postaw zaangażowa- nia obywatelskiego.....	286
3. Przejawy postawy obywatelskiej Polaków – formy zaangażo- wania obywatelskiego.....	289
Zakończenie.....	296
KINGA LENDZION	
Misje <i>ad gentes</i> a zaangażowanie Kościoła w rozwój społeczny krajów globalnego Południa.....	301

WOJCIECH KLIMSKI

Obywatelskie przebudzenie. Pielgrzymki Jana Pawła II do ojczyzny w PRL i ich dziedzictwo w okresie transformacji.....	317
1. Pielgrzymki Jana Pawła II w okresie realnego socjalizmu. Obywatelskie przesłanie papieża i jego społeczny odbiór	318
2. Dziedzictwo papieskich pielgrzymek w wolnej Polsce.....	325

MARTA LUTY-MICHALAK

Czcij ojca swego i matkę swoją, czyli słów kilka o starości w świetle nauczania Jana Pawła II	333
Wstęp	333
1. Definicja starości	334
2. Demograficzna charakterystyka procesu starzenia się społeczeństw na przykładzie Europy.....	335
3. Starość w nauczaniu Jana Pawła II.....	341
Zakończenie.....	349

KS. SŁAWOMIR H. ZARĘBA

KS. ARTUR WYSOCKI

Wprowadzenie

Do istoty katolickiej nauki społecznej należy poszukiwanie odpowiedzi na wyzwania, jakie niosą zmiany kulturowe, zmiany w życiu społeczno-gospodarczym i politycznym, a przed którymi staje człowiek pragnący żyć zgodnie z wyznawaną przez siebie wiarą. Okazuje się, że potrzebuje ona nieustannie konfrontować swoje zasady społeczne ze zmieniającą się rzeczywistością. Ten postulat społecznej doktryny Kościoła obecny od lat w nauczaniu papieży, począwszy od Leona XIII, został przywołany przez Benedykta XVI, który w encyklice *Caritas in veritate* z roku 2008 pisze: „Pojawiające się zawsze nowe problemy nauka społeczna Kościoła oświeca światłem, które się nie zmienia. Ochrania to zarówno stały, jak i historyczny charakter tego «dziedzictwa» doktrynalnego, który ze swoimi charakterystycznymi cechami stanowi część zawsze żywej Tradycji Kościoła”¹.

Nauczanie społeczne Kościoła nie jest jednak kierowane tylko do jego członków czy osób wierzących. Jest to refleksja w dużym stopniu odwołująca się do prawa naturalnego i korzystająca z badań nauk szczegółowych, która może z korzyścią służyć także osobom niewierzącym, jeśli podejda do niej bez uprzedzeń. Stąd od wielu dziesięcioleci podstawowe dokumenty tego nauczania są kierowane „do wszystkich ludzi dobrej woli”. Refleksja ta może służyć też jako inspiracja dla badaczy z innych dyscyplin naukowych, gdyż „nauka społeczna [Kościoła] interesuje się dziś szczególnie *człowiekiem* w jego powiązaniu ze złożoną siecią relacji, charakterystyczną dla współczesnych społeczeństw”². Natomiast wiara, do której odwołuje się ona jako jednego ze swych

---

¹ Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, n. 12.

² Jan Paweł II, *Centesimus annus*, n. 54.

źródeł, pozwala często sięgnąć dalej i głębiej, pozwala odkryć człowiekowi lepiej siebie samego, a jednocześnie nie stoi w żaden sposób w sprzeczności z naturalnym rozumem³. Problem powstaje bądź w przypadku odrzucenia rozumu, bądź w przypadku nieprzyznania prawa uczestnictwa w życiu społecznym także refleksji o źródłach religijnych: „W laicyzmie i fundamentalizmie zatracą się możliwości owocnego dialogu i pozytywnej współpracy między rozumem a wiarą religijną. Rozum zawsze potrzebuje oczyszczenia ze strony wiary, i odnosi się to także do rozumu politycznego, który nie powinien uważać się za wszechmogący. Ze swej strony religia potrzebuje zawsze oczyszczenia przez rozum, by ukazać swoje autentyczne ludzkie oblicze. Przerwanie tego dialogu pociąga za sobą bardzo poważne ryzyko dla rozwoju ludzkości”⁴.

W ten dialog ze zmieniającą się rzeczywistością wpisuje się także niniejsze opracowanie. Współczesne przemiany dotyczą całej kultury oraz funkcjonowania człowieka w niej, jednakże zainteresowanie Autorów opracowania skupiło się na dwóch sferach działalności człowieka, które w obecnej rzeczywistości wydają się ważne i które łączą się z dylematami człowieka wiary. Jedną z nich to sfera gospodarcza: podjęta została tu kwestia przedsiębiorczości, poszerzona o ważne zagadnienia rynku pracy, na którym współczesne zmiany prowadzą do powstania wielu problemów. Druga obejmuje rozwój społeczeństwa obywatelskiego, zasadniczo w kontekście funkcjonowania wspólnoty politycznej. Wprawdzie zagadnienie to nie zostało jeszcze zbyt szeroko opracowane w perspektywie katolickiej nauki społecznej, niemniej obecne już jest w dyskursie akademickim. Obie te sfery w sposób szczególny naświetla zasada pomocniczości katolickiej nauki społecznej.

Rozwój i kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego stanowi zagadnienie szeroko obecne w debacie publicznej ostatnich dziesięcioleci w Polsce i innych krajach. Jeśli chodzi o KNS, szerzej zostaje ono potraktowane najpierw w *Kompendium nauki*

³ Por. także oraz Jan Paweł II, *Fides et ratio*.

⁴ Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, n. 56.

*społecznej Kościoła*⁵, a następnie w encyklice Benedykta XVI *Caritas in veritate*⁶. Mówił o nim już Jan Paweł II, choć zasadniczo nie używał jeszcze samego określenia, natomiast mocno eksponował istotę i znaczenie obywatelskości, zwłaszcza w krajach, gdzie możliwość pełniejszego uczestnictwa w życiu społecznym była ograniczona⁷. Kompendium omawia tę problematykę w perspektywie zasady pomocniczości, która podkreśla potrzebę stwarzania odpowiednich warunków rozwoju ludziom i społecznościom, tak aby mogli wykorzystać swój potencjał i rozwinąć odpowiednio swoje możliwości, co staje się jednocześnie źródłem wzrostu dla całej społeczności. Wymaga to udostępnienia odpowiedniej przestrzeni wolności do działania, ale i odpowiednich warunków i zabezpieczeń funkcjonowania człowieka w rzeczywistości społecznej⁸. Kompendium podkreśla, że to Kościół, przeciwstawiając się „ideologiom politycznym typu indywidualistycznego, jak również ideologiom totalitarnym, dążącym do wchłonięcia społeczeństwa obywatelskiego w państwo”⁹, przyczynił się i przyczynia się nadal do jego rozwoju. Według tego dokumentu społeczeństwo obywatelskie „stanowi całość stosunków i zasobów kulturowych i wspólnotowych, względnie niezależnych zarówno od polityki, jak też ekonomii”¹⁰. W obliczu kryzysu ekonomicznego, którego doświadczyło wiele krajów wysoko rozwiniętych, Benedykt XVI stwierdził, że „dzięki lepszemu sprecyzowaniu roli władz publicznych zostaną wzmocnione nowe formy uczestnictwa w polityce krajowej i międzynarodowej, które się realizują przez działalność organizacji funkcjonujących w społeczeństwie

---

⁵ Społeczeństwu obywatelskiemu poświęcony jest jeden z podpunktów rozdz. 8 dotyczącego wspólnoty politycznej; por. *Iustitia et Pax, Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, n. 417-420.

⁶ W sposób szczególny rozdz. 3 *Caritas in veritate* zatytułowany: „Braterstwo, rozwój ekonomiczny i społeczeństwo obywatelskie” (n. 34-42).

⁷ Por. np. Jan Paweł II, *Centesimus annus*, n. 35. Zagadnienie to podejmuje także papież Franciszek; por. np. *Evangelii gaudium*, n. 61 i 220.

⁸ Por. *Kompendium...*, dz. cyt., n. 418-420.

⁹ Tamże, n. 417.

¹⁰ Tamże.

obywatelskim; w tym zakresie należałoby sobie życzyć, aby bardziej wzrastała uwaga i uczestnictwo w *res publica* ze strony obywateli”¹¹.

W sferze ekonomicznej działaniem, które ma duże znaczenie nie tylko dla wychodzenia z kryzysu, ale również dla dalszego rozwoju społeczeństw, jest wspieranie rozwoju przedsiębiorczości. Kwestia stworzenia odpowiednich warunków i zasad jej zaistnienia oraz odpowiednia jej promocja wydaje się kluczowa dla rozwoju społeczeństwa współczesnego. Ma ona również bardzo istotne znaczenie dla rozwoju samego człowieka. Poza znaczeniem dla odpowiedniego kształtowania relacji międzypersonalnych w życiu gospodarczym, inicjatywa gospodarcza jest miejscem wyzwania kreatywności i innowacyjności człowieka, rozwoju umiejętności decydowania czy współdecydowania, organizowania, zarządzania, ma szczególne znaczenie dla konkurencyjności całej gospodarki i wzrostu dobrobytu społeczeństwa¹². Łączy się ona ściśle także z sytuacją na rynku pracy, gdyż daje szansę samozatrudnienia, jak i zatrudnienia innych osób, często pozostających bez pracy. Stąd w opracowaniu podjęte zostaje także szersze zagadnienie pracy, głównie w kontekście współczesnych wyzwań stojących przed człowiekiem na rynku pracy. Na sytuację tę ma także wpływ rozwój i kształtowanie się całego społeczeństwa obywatelskiego. Jak pisał Benedykt XVI: „To rozróżnienie pozwoli związkom zawodowym rozpoznać w *społeczeństwie obywatelskim* najbardziej sprzyjające środowisko do ich potrzebnego działania w obronie i promocji świata pracy, zwłaszcza na korzyść pracowników wykorzystywanych i nie reprezentowanych, których trudnej sytuacji często nie dostrzegają oczy roztargnionego społeczeństwa”¹³.

Poza wymienionymi aspektami niniejsze opracowanie dotyka także samej istoty zaangażowania społecznego chrześcijan, w tym rozwija niektóre jego podstawowe zasady społeczne. Podejmując nowe kwestie

¹¹ Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, n. 24.

¹² Opis znaczenia przedsiębiorczości daje *Kompedium*, zwłaszcza w n. 336-345. Ponadto należy tu przywołać bardzo ważny dokument w tym zakresie Papieskiej Rady Iustitia et Pax, *Powołanie lidera biznesu*, Kraków 2012.

¹³ Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, n. 64.

związane z rozwojem przedsiębiorczości, powiększającej się przestrzeni życia obywatelskiego w wielu krajach świata, a także patrząc w tej perspektywie na podstawowe zasady KNS, opracowanie to wskazuje na potrzebę większej aktywności gospodarczej i politycznej chrześcijan, na różnych jego poziomach. W poszczególnych tekstach uwzględniona została m.in. kwestia trwającego nadal w wielu krajach kryzysu gospodarczego: głównie w częściach dotyczącej przedsiębiorczości i pracy. Na całość opracowania zbiorowego składa się 17 tekstów, które zostały podzielone na cztery następujące części: I) „Być chrześcijaninem dziś – w gospodarce, społeczeństwie i polityce”, II) „Chrześcijanin jako przedsiębiorca i innowator”, III) „Chrześcijanin wobec dylematów rynku pracy” oraz IV) „Demokratyczna partycypacja i obywatelskość jako wymiary życia chrześcijańskiego”.

Pierwszą część otwiera tekst ks. Henryka Skorowskiego noszący tytuł *Zaangażowanie chrześcijan w życie społeczne*, zawierający rozważania, jak i w jakim stopniu współczesny człowiek wierzący w Chrystusa może i powinien aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym. Do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, w różnych jego wymiarach, ma prowadzić wierzącego wiara, która działa przez miłość. Autor stara się pokazać, jakie warunki musi spełnić chrześcijanin, aby to zaangażowanie było właściwe, tzn. zgodne z nauczaniem Kościoła, z wiarą i jednocześnie służące społeczeństwu. Jako przykład tego zaangażowania została omówiona tu działalność na poziomie samorządu. Ponadto Autor zwraca uwagę, że każdy obywatel, a w sposób szczególnie każdy chrześcijanin, jest odpowiedzialny za dobro wspólne społeczeństwa.

Kolejny tekst ks. Janusza Węgrzeckiego zatytułowany *Společna troska Kościoła o dobro wspólne w aspekcie prawa do wolności publicznego głoszenia norm etyki uniwersalistycznej* podejmuje zagadnienie dbałości chrześcijan o dobro wspólne, którego jednym z ważnych wymiarów jest wolność religijna obywateli. Mamy tu przykład konfrontacji etyki subiektywistycznej z etyką uniwersalistyczną, która często uznawana jest za niszczącą prawo do własnych przekonań. W tym kontekście w ostatniej części zostały zaprezentowane wskazania dla Kościoła uwzględniające współczesne przemiany społeczne, kulturowe i polityczne.

Ukierunkowanie działań całego społeczeństwa na dobro wspólne wymaga działań w duchu zasady solidarności. Ks. Jarosław Korala w tekście *Solidarność jako podstawa dobroczynności* uwidacznia znaczenie konkretnej realizacji zasady społecznej solidarności dla właściwego rozwoju osoby i całego społeczeństwa. Odnajdujemy tu omówienie istoty solidarności i jej znaczenie w życiu osoby i społeczności, a następnie analizę zasady solidarności w perspektywie troski o zabezpieczenie godności osobowej każdego człowieka, zabezpieczenie jego praw i praw całej społeczności. W końcowej części tekstu Autor pokazuje, że solidarność nakierowana ku dobru wspólnemu wymaga szczególnych działań społeczeństwa na rzecz osób żyjących w trudnych warunkach.

Zagadnienie wolności religijnej, która jest istotnym aspektem dobra wspólnego została podjęta także przez o. Marcina Lisaka w tekście *Pius XI a papieże poprzedniego stulecia: kwestia wolności religijnej*. Współczesne rozumienie wolności religijnej w nauczaniu społecznym Kościoła ma swoje źródła w nauczaniu papieży XIX i początku XX wieku. Szczególnym okresem w walce o tę wolność w wielu krajach świata był czas wzrostu totalitaryzmów w okresie międzywojennym. Stąd Autor analizuje pod tym kątem najpierw nauczanie papieży XIX wieku, a następnie nauczanie Piusa XI, wyróżniając w nim wolność dla religii (jedynej prawdziwej – katolicyzmu) oraz wolność religijną (dla religijności w życiu publicznym i prywatnym) w jego nauczaniu.

Druga część książki poświęcona została przedsiębiorczej i innowacyjnej działalności chrześcijan. Ks. Sławomir H. Zaręba w swoim tekście zatytułowanym *Personalistyczna wizja przedsiębiorstwa jako przestrzeni zaangażowania i współdecydowania* podkreśla znaczenie odpowiedniego budowania relacji międzyludzkich w miejscu pracy dla właściwego funkcjonowania pracowników, a co się z tym wiąże, także dla odpowiednich efektów ich działalności. Takie podejście, które zwraca większą uwagę na osobę, pozwala lepiej zaangażować się i wyzwala potencjał przedsiębiorczy i innowacyjny wśród pracowników. Stąd też Autor analizuje nauczanie społeczne papieży, począwszy od Leona XIII aż do Benedykta XVI, wydobywając treści dotyczące budowania odpowiednich relacji między przedsiębiorcami

a pracownikami, i naświetla skutki takiego podejścia dla prawidłowego funkcjonowania przedsiębiorstw.

K s. Janusz Wiśniewski w opracowaniu *Etos chrześcijańskiego przedsiębiorcy* podejmuje problem współczesnego oddzielenia rynku od moralności. Jak pokazuje, rynek stał się jedyną zasadą regulującą, a gospodarka jedynym celem większości państw rozwiniętych. Kryzys, który rozpoczął się od roku 2008 roku, uświadamia coraz bardziej problem braku odniesienia do zasad moralnych w życiu gospodarczym. Odwołując się do nauczania społecznego Kościoła, Autor pokazuje, że ekonomia dla prawidłowego funkcjonowania potrzebuje etyki. Autor omawia krótko podstawowe zasady społeczne Kościoła katolickiego, jako instytucji mającej szczególne prawo – ze względu na swoje doświadczenie „w sprawach ludzkich” – wypowiadać się w tych kwestiach. Opracowanie przybliży następnie charakterystyczne rysy chrześcijańskiej myśli społeczno-ekonomicznej.

Tekst autorstwa Agnieszki Łukasiewicz-Kamińskiej noszący tytuł *CSR 2.0 – zmiany w koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu* podejmuje kwestię etyki odwołując się do jednej z rozwiniętych koncepcji społecznie odpowiedzialnego biznesu (CSR-SOB). Autorka przedstawia, jak do społecznej odpowiedzialności biznesu ustosunkowuje się katolicka nauka społeczna, sięgając przy tym do nauczania papieża Benedykta XVI. Odnajdujemy tu omówienie klasycznej koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu, a następnie wskazanie na potrzebę zmian w obliczu usuwania jej w cień w okresie trwania kryzysu gospodarczego. W tym kontekście omawia propozycję unowocześnionej koncepcji CSR 2.0, podkreślając przy tym, że właściwie zaaplikowana koncepcja pozwoli firmie osiągnąć dobrą pozycję na rynku. Tekst podejmuje również działania w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu wobec różnych interesariuszy przedsiębiorstwa.

Michał A. Michalski w swoim opracowaniu stawia pytanie, czy tzw. „wielkie organizacje”, które stały się przedmiotem zainteresowania i badań Jima Collinsa i jego zespołu, mogą stanowić przestrzeń, w której w sposób autentyczny i zintegrowany mógłby funkcjonować chrześcijanin. Innymi słowy, opracowanie zatytułowane *Chrześcijanie a tworzenie wspaniałych organizacji. Jima Collinsa badania „wielkich*

organizacji” w świetle katolickiej nauki społecznej podejmuje refleksję nad współczesnym zaangażowaniem społeczno-gospodarczym chrześcijanina. Czytelnik odnajdzie tu zestawienia i porównania głównych reguł, którymi rządzą się tzw. „wielkie organizacje”, ze wskazówkami wywodzącymi się z nauczania społecznego Kościoła. Opracowanie jest zatem poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie, czy odkrycia Collinsa mogą stanowić przydatny zasób wiedzy dla tworzenia i prowadzenia działalności chrześcijan w przestrzeni organizacji i w obrębie społeczeństwa.

Część trzecią zatytułowaną „Chrześcijanin wobec dylematów rynku pracy” otwiera tekst *Ann y P o t a s i ń s k i e j* noszący tytuł *Przekształcenia współczesnego rynku pracy a koncepcja pracy w katolickiej nauce społecznej*. W tekście tym Autorka kładzie szczególny nacisk na rolę kapitału ludzkiego we współczesnym rozwoju, zarówno jeśli chodzi o teorie ekonomiczne, jak i nauczanie społeczne Kościoła. Wykazuje, że z jednej strony współczesne zmiany dają większe możliwości rozwoju, co prowadzi do większego upodmiotowienia człowieka w miejscu pracy, z drugiej zaś wiele z tych zmian buduje przestrzeń do nadużyć i wykorzystywania pracownika przez pracodawców. Pracowników dotyka problem niepewności, potrzeby nieustannego dostosowywania się do zmian, nowych form pracy i zatrudnienia, powodując tym samym powiększenie asymetrii w relacji pracodawca–pracownik. Okazuje się, że naruszanie równowagi między pracą a życiem prywatnym może prowadzić wręcz do współczesnych form niewolnictwa, a zatem kompletnego uprzedmiotowienia człowieka. W tym też kontekście przywołuje stanowisko katolickiej nauki społecznej dotyczące pracy, jej organizacji oraz budowania odpowiednich więzi osobowych w przestrzeni zawodowej.

Drugie opracowanie *Kształtowanie etosu pracy w perspektywie katolickiej nauki społecznej* autorstwa *Marcina Choczyskiego* stanowi przybliżenie etosu pracowniczego, obecnego w piśmiennictwie dotyczącym katolickiej nauki społecznej. Autor zwraca uwagę, że system wartości związanych z wykonywaniem odpłatnego zajęcia stanowi jeden z tych stałych elementów ludzkiego behawioru, który pozwala na porządkowanie rzeczywistości i wprowadzanie jakby

naturalnej samodyscypliny, dostosowującej niejako jednostki do coraz to nowszych wyzwań. Istota człowieczeństwa również wyraża się w aktywności pracowniczej, która stanowi najbardziej widoczny prymat kultury nad naturą w kontekście życia człowieka. Mamy tu przykład prezentacji etosu pracy przede wszystkim w kontekście socjologicznym, jako pochodnej funkcjonalnego społecznego podziału pracy oraz opis tego fenomenu w encyklikach społecznych, które wyrażają istotę poglądów Kościoła katolickiego na te kwestie. Ponadto socjologiczne ujęcie procesu pracy znajduje się w wielu źródłach nauk społecznych, m.in. u takich autorów jak Emile Durkheim czy Max Weber. Dodatkowo – co podkreśla Autor – praca jest ważną częścią całościowego dorobku kulturowego człowieka, gdyż to właśnie jej wytwory obrazują rozwój oraz transformację wszystkich segmentów społeczeństwa.

Elżbieta Bojanowska w opracowaniu *Rozważania nad pojęciem pracy i płacy w świetle nauczania Kościoła* podejmuje – co sygnalizuje sam tytuł – wątek pracy, ale i słusznego za nią wynagrodzenia oraz dodatkowo zagadnienie minimum socjalnego. W tekście przywołuje ewolucję poglądów na pracę, począwszy od Arystotelesa, następnie zawartych w tekście Pisma Świętego, u filozofów Woltera i Diderota aż po pierwsze encykliki społeczne. Odnajdujemy tu analizę treści encyklik Jana XXIII i Jana Pawła II, rozwijających doktrynę społeczną Kościoła, która – jak pisze Autorka – jest powinnością i prawem wolnościowym, o charakterze podmiotowym. Poczynione konstatacje skłaniają ją w podsumowaniu do stwierdzenia, że praca jest podstawowym prawem, ale i powinnością osoby ludzkiej, koniecznym warunkiem dla jej rozwoju, a także dla rozwoju zdrowej rodziny oraz całego społeczeństwa. Ponadto jest warunkiem godnego życia i wartością, która pomaga pracownikowi osiągnąć pełnię człowieczeństwa, nadaje sens życia i otwiera na innych ludzi oraz do nich zbliża, przez co tworzy i umacnia więzi społeczne. Będąc źródłem dochodów i podstawą utrzymania rodziny, staje się środkiem do osiągnięcia dobrobytu, przez co staje się też dobrem podstawowym. Analiza pracy i wynagrodzenia za nią domaga się uwzględnienia takich wymiarów, jak: ekonomiczny, społeczny, psychiczny, osobowościowy, prawny oraz etyczny.

Z kolei Martyna Kawińska w opracowaniu noszącym tytuł *Człowiek w perspektywie pracy a rozwój wolontariatu pracowniczego* podejmuje próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie: czy dziś jest jeszcze miejsce na niesienie pomocy potrzebującym? Przy czym chodzi tu o pomoc, która może uwzględniać różne formy działalności i zaangażowania. Jako przykład zwraca uwagę na ideę wolontariatu pracowniczego, z uwzględnieniem skali, motywacji i korzyści, wynikających z takiej inicjatywy. Autorka odwołuje się do stanowisk papieża Jana Pawła II o pracy ludzkiej, dzięki której jednostka staje się człowiekiem, uczy się poszanowania pracy i pracowitości, a ponadto nabywa potrzebne kompetencje w całym procesie wychowania. Odnajdujemy tu charakterystykę i specyfikę pracy charytatywnej, zarówno w działalności Kościoła, jak i w zaangażowaniu wiernych świeckich. W tym kontekście przywołuje encyklikę *Deus caritas est* papieża Benedykta XVI, w której jest mowa o konieczności działania na rzecz sprawiedliwego porządku społecznego. Zdaniem Autorki wolontariat w dalszym ciągu nie jest wystarczająco dobrze zakorzeniony w świadomości polskiego społeczeństwa i zapewne musi upłynąć jeszcze dużo czasu, zanim osiągniemy poziom aktywności typowy dla innych krajów europejskich. Potwierdzają to przywołane wyniki badań. Cieszy natomiast fakt, że oprócz indywidualnej działalności prospołecznej rozwija się w naszym kraju także wolontariat pracowniczy.

Czwarta część, nosząca wspólny tytuł „Demokratyczna partycypacja i obywatelskość jako wymiary życia chrześcijańskiego”, jest zbiorem pięciu kolejnych, jednak dość zróżnicowanych tematycznie opracowań. Część tę otwiera artykuł Marcina Zarzeckiego zatytułowany *Religia obywatelska i mistyka polityczna – legitymizacja życia publicznego*. Podejmuje on zagadnienie *civil religion*, które od lat budzi zainteresowanie wielu myślicieli Europy Zachodniej i USA. Autor wskazuje, iż wraz z załamaniem politycznych podstaw ideologii marksistowskiej deterministyczna teza o ateizacji społeczeństw straciła na znaczeniu. Także tradycyjnie krytyczni wobec instytucji religijnych filozofowie postmodernistyczni zainicjowali obecnie dyskurs na temat roli doświadczenia religijnego w życiu jednostek i społeczności. Według Autora wyznaczanie czasu w procesie „upolityczniania”

religii nacechowane byłoby arbitralnością i metodologiczną dowolnością. Trudno jest bowiem określić okres historyczny, w którym zjawiska religijne abstrahowały od zagadnień *sensu stricto* politycznych i odwrotnie zagadnienia konwencjonalnie zaliczane do sfery polityki zawsze oddziaływały na religię. W artykule odwołano się m.in. do komparatystycznej analizy Guya Swansona potwierdzającej istnienie zależności pomiędzy stabilnym systemem demokratycznym a konfesją protestancką, do koncepcji *civil religion* Roberta Neelly'ego Bellaha, także do prac polskiego filozofa społecznego Józefa Marii Hoene-Wrońskiego. Ponadto zdaniem Autora w dokumentach Magisterium Kościoła zagadnienia polityki włączone są w dyskurs o roli zinstytucjonalizowanej religii we współczesnym świecie. Akceptacja personalistycznej perspektywy sprawia, iż w dokumentach Kościoła ideologie i systemy polityczne rozpatrywane są pod kątem realizacji idei dobra wspólnego (*bonum commune*).

E w a M i s z c z a k w opracowaniu pt. *Postawy obywatelskie współczesnych katolików w Polsce – postulaty a realizacja* stawia m.in. pytanie o rozumienie dziś postawy obywatelskiej. Definiuje ją jako względnie trwałą dyspozycję jednostek bądź zbiorowości do przejawiania aktywnego i świadomego działania w życiu społecznym, realizującego się w korzystaniu z przysługujących praw oraz przestrzeganiu obowiązków wynikających z faktu bycia obywatelem. W tym kontekście snuje refleksje nad chrześcijańską ideologią kształtowania postaw zaangażowania obywatelskiego, analizując aktualne przejawy postaw obywatelskich Polaków i ich zaangażowanie obywatelskie. Zebrany materiał empiryczny oraz poczyniona analiza tekstów pozwalają jej na postawienie tezy, że świadome angażowanie się obywateli – chrześcijan w życie społeczne, akceptujących prawo stanowione i kierujących się nakazami etycznymi własnej religii, jest koniecznością dla podnoszenia jakości życia w społeczeństwie. Jednocześnie jest znakiem świadomej obecności oraz poczucia odpowiedzialności za losy państwa. Aktywni społecznie chrześcijanie, niezależnie od przynależności wyznaniowej (katolicy, protestanci, prawosławni), mogą kształtować oblicze współczesnej i przyszłej Polski, jako obywatele działający w zgodzie z prawem stanowionym, uwzględniając nakazy sumienia i etykę wyznaniową.

Misje „ad gentes” a zaangażowanie Kościoła w rozwój społeczny krajów Globalnego Południa to tytuł kolejnego opracowania, tym razem Kingi Lendzion. Autorka, odwołując się do nauczania Soboru Watykańskiego II oraz papieży, a zwłaszcza Jana Pawła II, rozwija refleksję nad współczesną działalnością misyjną Kościoła. W tym kontekście zestawia dwie rzeczywistości: misje *ad gentes* i aktualne zaangażowanie Kościoła. Zwraca przy tym uwagę na to, że misje *ad gentes* skierowane są do niechrześcijan, tzn. ludzi, którzy nie wierzą w Chrystusa, a więc do środowisk, w których Kościół jeszcze się nie umocnił i których kultura nie została przemieniona w duchu Ewangelii. Przedmiotem działalności misyjnej są ludy niechrześcijańskie, a więc nie tyle same jednostki, ale grupy, wspólnoty, całe społeczeństwa razem z ich kulturą i historią. Podkreśla jednocześnie, że ważny w tym działaniu jest integralny rozwój człowieka i jego powołanie do życia w różnych wymiarach jego egzystencji. W opracowaniu przywołane są przykłady angażowania się na tym polu episkopatów z wielu krajów. W konkluzji Autorka dochodzi do przekonania, że misje prowadzone przez Kościół mają na celu wspierać społeczności i poszczególnych pojedynczych ludzi na drodze przewycięzania przeszkód wykluczających z nurtu życia politycznego, społecznego i podejmowania działań na rzecz sprawiedliwości społecznej, a nade wszystko wydobywania z ubóstwa.

Obywatelskie przebudzenie. Pielgrzymki Jana Pawła II do ojczyzny w okresie PRL to opracowanie autorstwa Wojciecha Klimskiego, który analizuje pielgrzymki Jana Pawła II, ale w aspekcie obywatelskości, w którym istotną rolę odgrywa katolicka nauka społeczna. Jak sam Autor zauważa, analiza homilii Jana Pawła II z tamtych lat pokazuje, że podejmował on w nich stałą problematykę, która dotyczyła organizacji życia społecznego, przy równoczesnym akcentowaniu godności człowieka, konieczności zaangażowania w różnorakie stowarzyszenia i zrzeszenia, podkreślając rolę dialogu, solidarności, wolności i pluralizmu przekonań. Tekst składa się z dwóch części, gdzie w pierwszej jest mowa o obywatelskim przesłaniu papieża w czasach realnego socjalizmu, druga zaś prezentuje dziedzictwo tegoż przepowiadania już po przełomie w roku 1989, w wolnej Polsce.

W tym kontekście Autor stawia pytanie: Czy wygenerowany przez papieża kapitał społeczny przetrwał i czy jest jeszcze dziś obecny? Przywołując bogaty materiał empiryczny, dochodzi do przekonania, że z jednej strony osoba papieża-Polaka oraz jego pielgrzymki do ojczyzny w okresie PRL były na tyle ważnym wydarzeniem dla Polaków, że znalazły widoczne miejsce w pamięci społecznej, z drugiej zaś mamy do czynienia z pewnym rozdziwieniem pomiędzy obywatelskim przesłaniem papieża, zakorzenionym w katolickiej nauce społecznej, a faktycznymi działaniami obywatelskimi. W tym kontekście Autor zastanawia się nad aktualnością i internalizacją nauki papieża Jana Pawła II.

Marta Luty-Michalak w tekście zatytułowanym *Czcij ojca swego i matkę swoją, czyli słów kilka o starości w świetle nauczania Jana Pawła II* podejmuje problem miejsca i roli, jaką mają do odegrania osoby starsze w rodzinie i współczesnych społeczeństwach. Swój wywód rozpoczyna od definicji starości, następnie przedstawia demograficzną charakterystykę procesu starzenia się społeczeństw w Europie, by w tym kontekście odnieść się do zagadnienia starości i procesu starzenia się w nauczaniu papieża Jana Pawła II. Dostrzegając pozytywną stronę rozwoju współczesnej medycyny, jak również dynamiczny rozwój społeczno-gospodarczy wielu społeczeństw, Autorka zwraca uwagę, że rozwój ten zakładać także równe traktowanie wszystkich pokoleń wraz z poszanowaniem godności każdego człowieka, i to niezależnie od jego wieku. Przywołane dane demograficzne niezbitnie pokazują, że starzenie się społeczeństw to współcześnie jeden z najważniejszych procesów demograficznych świata, którego efektem jest zwiększająca się populacja osób starszych. Wątek ten znalazł się również w społeczno-moralnym nauczaniu papieża, który podkreślał, że osoby starsze muszą być traktowane jako cenny kapitał społeczny. Poszanowanie niepodważalnych zasad moralnych i chrześcijańskie wychowanie w rodzinie, a nie kryteria ekonomiczne, są gwarantem zaspokojenia potrzeb socjalnych wszystkich osób, zwłaszcza tych najsłabszych wymagających opieki.

W tym miejscu należy się podziękowanie wszystkim Autorom za ich cenne – z merytorycznego i poznawczego punktu widzenia – artykuły. Są one dowodem niesłabnącego zainteresowania doktryną społeczną Kościoła katolickiego w licznych, bo również poza środowiskiem Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, przestrzeniach akademickich naszego kraju. Mamy nadzieję, że to bogate w treść zbiorcze opracowanie stanie się kolejnym przyczynkiem do dalszego rozwoju Zakładu Katolickiej Nauki Społecznej, działającego w strukturze Instytutu Socjologii UKSW. Zorganizowana wcześniej konferencja naukowa, a teraz niniejsza publikacja potwierdzają tylko potrzebę stałego uprawiania katolickiej nauki społecznej i jej niekwestionowaną obecność w dyskursie akademickim.